

Юліана Полякова,

головний бібліограф, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4581-6543>

Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна
e-mail: poljakova65uliana@gmail.com

Співпраця бібліотекарів з видавництвами, авторами

Публікація присвячена розкриттю нового напрямку діяльності Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна – співпраці фахівців науково-бібліографічного відділу з видавництвами та окремими авторами у справі підготовки до друку наукової, науково-популярної, довідкової літератури.

К л ю ч о в і с л о в а: науково-бібліографічний відділ ЦНБ ХНУ імені В. Н. Каразіна, видання з історії м. Харкова та університету, літературне редагування, бібліографічне редагування, коментарі, примітки.

В умовах динамічного розвитку комп'ютерних технологій, наукові бібліотеки мають не тільки виробляти та поставляти інформаційні інтернет-ресурси, але й брати активну участь у видавничій діяльності. Аналізу цього напрямку діяльності сучасних бібліотек присвячено досить багато публікацій. Так, О. В. Воскобойнікова-Гузева, Г. І. Ковальчук розкривають участь бібліографів у підготовці наукових та інформаційно-аналітичних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського¹. Т. Дубас у тезах доповіді «Трансформація видавничої діяльності наукової бібліотеки» акцентує увагу на змінах у реакційно-видавничих процесах, пов'язаних з розвитком цифрових технологій². Н. Горбенко у статті «Шляхи активізації видавничої діяльності бібліотек» аналізує досвід Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського з розширення видавничого репертуару установи шляхом включення до нього електронних продовжуваних та періодичних видань³.

Крім складання бібліографічних покажчиків, працівники нашої бібліотеки займаються редагуванням списків літератури та посилань у монографіях, наукових збірниках, а також допомагають випускати матеріали конференцій з важливих проблем існування книги та бібліотеки у сучасному інформаційному суспільстві.

¹ Воскобойнікова-Гузева О. В., Ковальчук Г. І. Науково-видавнича діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: основні напрями останнього п'ятиріччя. *Наука України у світовому інформаційному просторі*. Київ : Академперіодика, 2015. Вип. 11. С. 120–133.

² Дубас Т. Трансформація видавничої діяльності наукової бібліотеки. *Міжнародна наукова конференція «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору»*. 2014. 21 жовт. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/353> (дата звернення: 26.02.2020).

³ Горбенко Н. Шляхи активізації видавничої діяльності бібліотек. *Вісник Книжкової палати*. 2017. № 10. С. 23–26.

Але є ще одна важлива складова діяльності фахівців науково-бібліографічного відділу – творча співпраця з видавництвами та окремими авторами, які звертаються до підрозділу у пошуках інформації при створенні посилань, приміток та коментарів. Насамперед це стосується видань, пов'язаних з історією Харківського університету, розвитком окремих напрямів науки у виші, а також книг, про визначних вчених, діячів університету. І це досить важлива і відповідальна робота, адже протягом останніх двох століть культурне та мистецьке життя нашого міста було тісно пов'язане з університетом, професори і студенти брали активну участь майже в усіх культурницьких заходах. Бібліотека зберігає багато матеріалів, присвячених цим питанням, і може надати допомогу при підготовці коментарів, посилань краєзнавчого характеру, які, на перший погляд, можуть не мати прямого стосунку до університету.

Звичайно, нашими фахівцями здійснюється, насамперед, бібліографічне редагування – уточнення бібліографічних даних, перевірка правильності опису у посиланнях і списках літератури. При цьому їм доводиться звертатися не тільки до бібліографічних покажчиків, електронних каталогів вітчизняних і зарубіжних бібліотек (у т. ч. – до імідж-каталогів), але й вдаватися до перегляду джерел *de visu* (електронних і паперових версій газет, журналів, збірників статей, монографій тощо). Наприклад, особливо велику роботу було проведено при редагуванні бібліографії до збірки праць видатного історика і етнографа М. Ф. Сумцова, яка побачила світ у видавництві «Атос»⁴.

Співпрацюючи з видавництвами, бібліографи активно застосовують професійні знання, отримані ними під час навчання у вищих навчальних закладах. Навички виконання тематичних бібліографічних довідок стають їм у пригоді при складанні і редагуванні приміток, коментарів, які уточнюють та доповнюють зміст тексту.

⁴ Сумцов М. Ф. *Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України* : зб. вибр. праць. Харків : АТОС, 2008. 553 с

Високий професіоналізм бібліографів дозволяє їм здійснювати переклад іншомовних слів і словосполучень, давати пояснення термінів або застарілих слів, а також складати стислі довідки про осіб, події, літературні твори, які згадуються в основному тексті.

В деяких перевиданнях наукових праць відомих істориків та мистецтвознавців автори самі роблять примітки до основного тексту. Але цього часто буває недостатньо для ефективного опрацювання зроблених досліджень сучасними науковцями. Тому співробітники відділу складають додаткові пояснення до таких праць. При цьому робиться все можливе, щоб читач розумів, кому належать примітки – самому автору, редактору, перекладачу, для чого було зроблено відповідні посилання (прим. ред.; прим. авт.).

Наприклад, принципу відокремлення приміток автора від приміток редактора довелося дотримуватися при підготовці до видання праць з історії харківського театру М. І. Черняєва⁵. Його розвідки, що охоплювали період розвитку театру на Слобожанщині від кінця XVIII до середини XIX ст., публікувалися протягом майже десяти років на шпальтах газети «Южный край». Оскільки в місті немає повного комплексу цієї газети, нам довелося звертатися за допомогою до бібліотек Києва, Одеси, Санкт-Петербурга. Потрібно було не тільки знайти всі тексти, але й науково обґрунтувати принципи розташування в збірці окремих статей. Зауважимо, що цю велику роботу з підготовки до видання праць Миколи Черняєва було проведено за ініціативи та за участю видатного українського театрознавця, професора Р. Я. Пилипчука.

Видання згаданих матеріалів потребувало численних уточнень, оскільки тих приміток, які зробив наприкінці XIX ст. сам Черняєв, сучасному читачеві було, вочевидь, недостатньо. Примітки нашого редактора включали переклади французьких, італійських, латинських слів і виразів, які вживав автор, пояснення театральних, музичних, балетних термінів, застарілих слів, що характеризували побут різних верств населення Російської імперії XVIII–XIX ст., а також топонімів, що вже не існують. Довелося шукати біографічні відомості про акторів, антрепренерів, музикантів, танцюристів, драматургів, журналістів, театральних критиків, державних і громадських діячів тих часів, з'ясувати прізвища авторів маловідомих російських та зарубіжних драматичних творів, які йшли на харківській сцені у XIX ст. Проведена робота не була даремною. Видання й зараз активно використовується науковцями при вивченні історії театру і музики Слобожанщини.

Останнім часом фахівці бібліотеки плідно співпрацюють з харківським видавцем Олександром Савчуком, який займається перевиданням праць українських істориків, філологів, етнографів, мистецтвознавців (Г. М. Хоткевича, С. А. Таранушенка, Ф. К. Вовка, М. Ф. Сумцова). При підготовці до нових видань їхніх книг здійснювалася ретельна перевірка посилань на вітчизняні та зарубіжні джерела, які вчені часто оформляли недбало (іноді це було

пов'язано з тим, що автор з тих чи інших причин не встигав закінчити свою працю). Так було, наприклад, при редагуванні книги Г. М. Хоткевича «Музичні інструменти українського народу»⁶. Назви книг, на які посилався автор, часто подавалися приблизно, тому багато часу ми витратили на пошуки і опрацювання першоджерел.

Досвід складання приміток і коментарів також допоміг нам у роботі над перевиданням першої частини спогадів Юрія Шевельова, що також здійснювалося у видавництві Олександра Савчука⁷.

Над довідковим апаратом до цього видання працював потужний колектив фахівців. Бібліографи ЦНБ, зокрема, відповідали за примітки, що стосувалися театального життя Харкова 1920–1930 рр. і діяльності професорів та викладачів Харківського університету. При створенні приміток дуже допоміг складений науково-бібліографічним відділом бібліографічний покажчик «Філологи. XX – початок XXI століття»⁸.

За деякими відомостями, зокрема за інформацією про літературознавця Віру Тимофіївну Плахотішину, довелося звертатися до колег з бібліотеки Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Для цього видання співробітники відділу займалися також підбором ілюстративного матеріалу, пов'язаного з розвитком культурного та наукового життя Харкова 1920–1930 рр. Деякі матеріали були знайдені в архіві фотографій нашого відділу, дещо вдалося розшукати у Державному архіві Харківської області та в архіві Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

При підготовці до видання нової книги відомої харківської письменниці, перекладачки Інни Мельницької «Мой город»⁹ відділу допомогли давно налагоджені контакти з працівниками університетського архіву. Зокрема, в архіві ХНУ імені В. Н. Каразіна вдалося розшукати додаткові відомості про редактора харківського радіо Владлену Костенко та про рано померлого талановитого поета і перекладача Олександра Цирковича, який був учнем авторки. Інна Мельницька (Інна Володимирівна Гаврильченко) багато років викладала на факультеті іноземних мов, виховала цілу плеяду харківських перекладачів, викладачів і теоретиків перекладознавства. З одним з її учнів, доцентом факультету іноземних мов Олександром Кальниченком, відділ теж багато і плідно співпрацював у процесі переви-

⁶ Хоткевич Г. М. *Музичні інструменти українського народу*. Друга редакція. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2012. 512 с. ; 202 іл.

⁷ Шевельов Ю. Я – мене – мені... (і довкруги) : Спогади. 1. В Україні. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2017. 728 с., 248 іл.

⁸ *Бібліографічний словник учених Харківського університету. Т. 3. Філологи. XX – початок XXI століття. Вип. 1. Філологічний факультет. Кафедра українознавства філософського факультету: Філологи. Історики (дод. до т. 2. Історики)* / авт.-уклад. С. Б. Глибицька, О. С. Журавльова, С. Р. Марченко, Ю. Ю. Полякова. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 1280 с. : іл. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/14929> (дата звернення: 17.02.2020).

⁹ Мельницькая И. В. *Мой город*. Харьков : Курсор, 2019. 276 с.

⁵ Черняев Н. И. *Из харьковской театральной старины*. Харьков : Экограф, 2010. 655 с.

дання праць харківських перекладознавців. Зокрема, нами була надана допомога кафедрі перекладознавства факультету іноземних мов ХНУ імені В. Н. Каразіна при підготовці таких видань, як альманах «Протей»¹⁰, збірки статей О. М. Фінкеля [10], В. Н. Державина¹¹, хрестоматії «Українська перекладознавча думка 1920-х – початку 1930-х років»¹². Для цих видань було здійснено пошук і сканування необхідних статей, складання біобібліографічних довідок про вчених-перекладознавців.

Фахівці нашого відділу здійснюють не тільки бібліографічне, а й літературне редагування різних текстів, зокрема, статей зі збірників, які готуються за підсумками наукових заходів, що проводяться в бібліотеці. Ми допомагаємо оцінювати рукопис, вказуємо на його недоліки, пропонуємо автору шляхи і засоби їх усунення. Таким чином, наші редактори не тільки виправляють мовні помилки, але й здійснюють аналіз твору за багатьма аспектами, глибоко проникаючи у творчий задум автора, допомагаючи уникнути фактичних помилок та забезпечуючи високу якість випущених видань.

Значного досвіду взаємодії з авторами наші співробітники набули під час редагування матеріалів різних конференцій, які відбулися в останні декілька років¹³. По суті, в цей період ми, бібліографи, перебрали на себе функції науково-редакційного відділу.

Наші фахівці працювали над матеріалами разом із авторами, домагаючись удосконалення наукового змісту і літературної форми творів. Все робилося для того, щоб усунути фактологічні, стилістичні помилки, щоб у тексті не залишилося чогось сумнівного, неперевіреного. До того ж, правка повинна була бути обґрунтованою і не спотворювати авторський задум. Всі спірні моменти обов'язково узгоджувалися з авторами.

Вже кілька років у ЦНБ університету при підтримці Генерального консульства Республіки Польща проходять симпозиуми, присвячені історії поляків у Харкові. Співорганізаторами цих форумів виступають культурні, наукові організації Харкова, а також провідні видавництва. Матеріали симпозиумів друкуються у збірнику «Польський альманах», який називають ще енциклопедію Полонії Харкова і Слобідської України, джерелом вивчення українсько-польських відносин ХІХ–ХХІ ст. У харківському видавництві «Майдан» надруковано вже вісім випусків альманаху, ще два підготовлені до друку. Це такі видання: «Польська діаспора у Харкові: історія та сучасність» (Харків,

2004), «Видатні поляки Харкова» (Харків, 2012), «Січневе повстання 1863–1864: історія, люди, мистецтво» (Харків, 2014), «Польські рефлексії в літературі та мистецтві Слобожанщини» (Харків, 2015), «1915 рік: війна, провінція, людина: українсько-польські акценти» (Харків, 2016). І в кожному з них бібліографи ЦНБ здійснювали як літературне, так і бібліографічне редагування статей, підбір ілюстративного матеріалу, формування довідкового апарату.

Крім того, у багатьох випусках були розміщені переклади з польської на українську мову матеріалів, які пов'язані з життям і діяльністю польських мешканців Харкова у різні роки (спогади політичного діяча Зигмунта Заремби, режисера Олександра Скібневського, історія Мар'яна Дубецького, п'єса відомого польського драматурга Ю. Коженювського «Репутація в містечку»). Всі ці переклади також оснащені докладними примітками та коментарями.

На особливу увагу заслуговує переклад праці польського історика Людвіка Яновського «Харківський університет на початку свого існування (1805–1820)» – перше видання з історії Харківського університету закордонного автора, надруковане у Кракові 1911 р. В Україні праця була перевидана двома мовами у 2004-му і в 2017 р.¹⁴

Наші бібліографи також активно долучилися до літературного редагування при підготовці таких видань, як книга В. Гур'єва «Гур'єв Козачок»¹⁵, дослідження доцента психологічного факультету Т. В. Лутаєвої «Педагогічна та громадсько-просвітницька діяльність фундаторів вищої медичної та фармацевтичної освіти: регіональний історико-педагогічний аспект»¹⁶.

Таким чином, бібліографічне, літературне редагування матеріалів краєзнавчого характеру, підготовка до них приміток, коментарів, перекладів – все це стало важливим сегментом роботи науково-бібліографічного відділу університетської бібліотеки. Розширений функціонал дає можливість нашим фахівцям застосовувати на практиці свій досвід, набуті професійні знання, дозволяє поєднувати багаті бібліотечні фонди, інтелектуальне надбання бібліотек із сучасними інформаційними ресурсами.

¹⁴ Яновський Л. *Харківський університет на початку свого існування (1805–1820)* / пер. з пол. О. Журавльової. Харків : Майдан, 2017. 237 с.

¹⁵ Гур'єв В. П. *Гур'єв Казачок (1672–2015)* : краєвед. очерки і матеріали. В 2 т. Харків : Ексклюзив, 2016. Т. 1. 528 с.

¹⁶ Лутаєва Т. В. *Педагогічна та громадсько-просвітницька діяльність фундаторів вищої медичної та фармацевтичної освіти: регіональний історико-педагогічний аспект*. Харків : Вид-во Іванченка І. С., 2019. 598 с. : іл.

¹⁰ *Протей* : переклад. альманах. Харків : Вид-во НУА, 2006. Вип. 1. 447 с.; *Протей* : переклад. альманах. Харків : Вид-во НУА, 2009. Вип. 2. 640 с.

¹¹ Державин В. М. *Про мистецтво перекладу: статті та рецензії 1927–1931 років* : хрестоматія вибр. праць. Вінниця : Нова книга, 2015. 293 с.

¹² *Українська перекладознавча думка 1920-х – початку 1930-х років* : хрестоматія вибр. пр. з перекладознавства. Вінниця : Нова книга, 2011. 502 с.

¹³ *Розмаїття культур: історія і соціально-комунікативна природа Книги* : матеріали міжнар. наук.-практ. семінару. Харків : Вид-во ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. 290 с.